

Марина ЧЕБАН

МИКОЛА АНДРУСЯК ЯК УЧАСНИК І ЛІТОПИСЕЦЬ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

У статті реконструйовано маловідомі факти біографії М. Андрусяка періоду його служби в лавах збройних сил ЗУНР, проаналізовано історико-мемуарні праці відомого історика, розглянуто громадсько-політичну діяльність в міжвоєнний період ХХ ст.

Ключові слова: М. Андрусяк, ЗУНР, УГА, історія.

Помітне місце в українському громадському й науковому житті 30–40-х років ХХ ст. займав Микола Григорович Андрусяк (1902–1985) – історик, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові, проректор Львівського державного університету (жовтень–грудень 1939 р.), директор Інституту історії України у Києві (листопад 1941 р. – лютий 1942 р.). У його науковому доробку є низка студій, присвячених історії козацтва, церкви, москвофільського руху в Галичині, а також Визвольним змаганням новітньої доби. Маловідомою сторінкою його життя залишається служба в Збройних силах Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) та Армії Української Народної Республіки (УНР).

Про дитячі та юнацькі роки майбутнього історика відомо небагато, здебільшого із фрагментарних спогадів та автобіографії, датованої 1932 р.¹. У ній, зокрема, зазначалося, що першолистопадове повстання 1918 р. завадило юнакові продовжити навчання в Українській приватній гімназії в Яворові. Микола Андрусяк два тижні “ходив вартувати біля різних магазинів, опісля ж, коли вже змобілізовано відповідну кількість війська”², зміг повернутися додому. Продовжувати навчання Миколі довелося вже в новоствореній Державній українській гімназії в Золочеві. Не закінчивши навіть четвертого класу, він 23 травня 1919 р. разом з золочівськими гімназистами зголосився до 4-ї золочівської бригади Другого корпусу Галицької армії (ГА, УГА), де прослужив до кінця квітня 1920 р.³. Фронтовому періоду життя, вишколу та вихованню стрільцтва М. Андрусяк присвятив декілька історико-мемуарних студій⁴.

Командантом його вишкільного куреня призначено сотника Олександра Малиновського, командантом сотні – гімназійного учителя, сотника Сологуба. Під час травневого відступу галицьких бригад перед поляками курінь “робив скорі марші через Поділля аж до села Щупарки в Зборівському повіті”⁵, де обирали стрільців для граничної сторожі над Збручем. Сотник Сологуб радив гімназистам іти з ним, однак, М. Андрусяк залишився вартувати. “Нам було ближче до Збруча в напрямі на Окопи, але ми рушили на північ. Виглядало, наче наші пішли вперед. Ми йшли вздовж Збруча на північ і над вечір зайшли до села, що звалося, здається,

Вербівка і лежало мабуть недалеко Скали. Там ми заночували, і на другий день ранку ми таки перейшли Збруч у селі, що лежало обабіч Збруча”⁶. Після блискавичного чортківського пролomu у червні 1919 р., варту знову об’єднали з сотнею вишкільного куреня О. Малиновського. Її командантом став Петро Кабаровський, колишній зборівський повітовий командант⁷. На літній постій сотня затрималася в селі Бодачівці, де після жнив започатковано рекрутування юнаків до війська. “Виявилось, що наші брати нічим не різняться від галичан, і можна було раніше провести мобілізацію”⁸, – зауважив Микола Андрусак. 31 серпня 1919 р. його сотню перекинули до Жмеринки, де вояки з часописів довідалися про тимчасове здобуття об’єднаним українським військом Києва, а відтак захоплення його денікінцями. Зі Жмеринки група передислокувалася до Вінниці й була включена до 16-ї бригади⁹.

Наприкінці жовтня з Вінниці 8-й полк, в якому воював Микола Андрусак, відійшов до бараків цукроварні в Щедровій біля Летичева, де поповнився волинськими та подільськими новобранцями. В цей час галицькі частини охопила епідемія тифу, яка змусила командування заключити договір з А. Денікіним і тимчасово перейти в стан Добровольчої армії. “Тяжко хорі лежали в такій кімнаті, де вже від самих трупів можна було згинутися. Всі лежали на соломі, повній вошей так, що коли у мене минулася горячка, я злякався, коли побачив, який їхній рій загніздився у моїм кожусі”¹⁰ – згадував М. Андрусак.

1 січня 1920 р. полковий ад’ютант несподівано запитав стрільців, хто бажає відійти в напрямі Одеси, бо до Летичева наближаються поляки. Дізнавшись, що можна розраховувати на вози, М. Андрусак вирішив мандрувати. 2 січня транспорт з напівхворими стрільцями вирушив в дорогу в напрямі Бару та Станиславчика¹¹. Прибувши 6 січня до Мурахви, вояки відпочили і на другий день Різдвяних свят рушили в напрямі Томашполя, Комаргорода і Вапнярки. 20 січня стрільці зупинилися на постій у палаці графа Собеського в Ободівці, де започатковано об’єднання знесилених галицьких частин з Червоною армією¹².

У перших днях лютого 1920 р. серед вояків поширювалися чутки про примирення УГА з Червоною армією, а 10 лютого це стало безсумнівним фактом, бо до команди полку прийшли відозви та розпорядження Начального Ревкому Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). Примирення спричинило реорганізацію галицьких бригад – із стаціонанованих в Ободівці частин (8-й полк 4-ї золочівської бригади, 3-тя і 7-ма бригади) створено самостійний курінь. Можна лише уявити, як боями та хворобами були знекровлені війська, коли з трьох бригад створено тільки один етаповий курінь.

10 березня ц.р. в Ободівці відбулися курінні збори, на яких обирали делегатів до майбутньої Ради Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). Однак вже наступного дня курінь зліквідували, старшин приєднали до Коша ЧУГА, а стрільців розприділили до трьох куренів 1-ї бригади Червоних Українських Січових Стрільців (ЧУСС) на чолі з Альфредом Шаманеком (2 березня його замінив Богдан Біленкевич). Вояків колишньої 4-ї золочівської бригади приділили до бригади УСС Другого корпусу генерала М. Тарнавського. Її перший полк, в якому служив М. Андрусак, стояв у селі Берлівці неподалік Бершаді¹³.

Після огляду “товаришем командуєчим” ЧУГА Василем Порайком перша бригада відмарширувала до Рудниці, звідки через Жмеринку, Вінницю, Бердичів

прибула на станцію Демчин. Оскільки далі поїзд вже не їхав, відділи пішки вирушили в район Чуднова. Місцеве населення зустрічало галичан прихильно. Селянин з Демчина, в якого М. Андрусак тимчасово замешкав, висловився так: “Побачивши наших стрільців, зрадив, бо думав, що ми знову прогнали більшовиків...”¹⁴.

У ніч з 26 на 27 квітня 1920 р. у Глубічку між Житомиром і Бердичевом розформовано 3-й курінь Першого полку бригади ЧУСС, який склав зброю польському війську. Старшини куреня, поручники Іваницький та Галушка агітували стрільців вступити до Армії УНР. Однак на цю пропозицію пристало небагато галичан, серед них і М. Андрусак, більшість прагнуло повернутися додому. Відтак М. Андрусак пробув майже тиждень у 6-й запасній бригаді Армії УНР у Бердичеві, потім зголосився до Кам’янецької пішої юнацької школи, очолюваної полковником Олександром Пучківським¹⁵.

У кінці травня 1920 р. з ініціативи полковника Миколи Лорченка та за підтримки ректора Кам’янецького університету Івана Огієнка (виділив приміщення та допомагав матеріально) сформовано Юнацьку школу¹⁶. Складалася вона з однієї пішої сотні й кулеметної чоти, згодом сформовано третю пішу, кінну та гарматну сотні. Основним завданням Юнацької школи було дати юнакам з середньою освітою військовий вишкіл. Її діяльність здійснювалася в умовах постійної зміни місця дислокації, відриву від навчання, незадовільного матеріально-побутового забезпечення, викликаного фронтовими умовами.

М. Андрусак скеровано до кулеметної сотні, командантом якої був сотник Ліханський, молодшим старшиною – хорунжий Созонті. 10 червня Юнацька школа відмарширувала з Вінниці в напрямі Кам’янця, а вже за місяць подалася через Жванець, Коломию, Станиславів, Ходорів, Стрий, Дрогобич, Самбір, Хирів, Перемишль, Ярослав, Ланцут, Ряшів аж до Ясел. У липні 1920 р. керівництво юнацькою школою, що розмістилася в Яслі, перейшло від полковника Олександра Пучківського до Миколи Шаповала. Невдовзі її передислоковано до будинку станиславівської в’язниці на Дуброві, де в період ЗУНР стояв Кіш УСС¹⁷. У недавній каплиці Коша створено бібліотеку школи, де також проводилися виховні лекції. Серед доповідачів були міністр уряду УНР Іван Фещенко-Чопівський (про економічні основи самостійної України), діяч ЗУНР Осип Безпалко (про український національний державний світогляд) та ін. Цикл доповідей про українське національне державне будівництво виголосив і генерал Микола Шаповал, підкресливши неможливість розбудови української держави без участі галичан: “Ми можемо зректис на якийсь час Волині, Чернігівщини, і це нам не перешкодить у будівнанні української держави, але без Галичини ми української держави не збудуємо”¹⁸.

Зі Станиславова Юнацьку школу перевели до Надвірної. Деякі з юнаків-галичан, що мали знайомих у тих околицях, залишили її. М. Андрусак згадував: “У мене було бажання, щоби ми якнайскоріше відступили до чехословацької границі; там мігби я дістатися до своїх Галичан. Хоч до мене відносилися товариші наддніпрянці дуже ввічливо, то все таки душевно не чувся я добре”¹⁹.

Тим часом, у вересні 1920 р. Червону армію вибито з Придністров’я й юнаки знову повернулися до Станиславова, де Юнацьку школу розміщено в будинку “вселюдної школи” на вул. Липовій, а виклади проводилися неподалік в українській гімназії. Майже двомісячне перебування у недавній столиці ЗУНР

дозволило відновити заняття з військової справи та українознавства. Юнакам викладали учителі гімназії – Кость Кисілевський (мову), Андрій Чайківський та Лев Лепкий (літературу), Степан Рудницький (географію України) та професор Кам'янецького університету Василь Біднов (історію України). Щоправда, серед лекторів-військовиків були й такі, “що з трудом говорили по українськи”²⁰, – згадував М. Андрусак.

В кінці жовтня М. Андрусаку вдалося відвідати родину. Дізнавшись, що зможе продовжити перерване в гімназії навчання, він, повернувшись з відпустки, навіть подав рапорт на звільнення з Армії УНР, однак, розгляд його справи затягнувся, оскільки школа виїхала за Збруч²¹. Вже в Кам'янці на звіті куреня сотник Володимир Немоловський заявив, що Андрусак не затримують, однак він не повинен звільнитися з української армії під час війни. Це вплинуло на юнака, і той залишився на Забручанщині²².

3 листопада 1920 р. військові частини УНР перебравися зі Станиславова до Кам'янця. Найпізніше подалися на схід вагони з Українською державною скарбницею, що охоронялася чотою кулеметної сотні Юнацької школи, до якої належав М. Андрусак. Для підтримання зв'язку з фронтними частинами вислано 1-шу пішу сотню та чоту кулеметників під проводом сотника В. Немоловського. Наближаючись до передкам'янецького села Мокші, вояки довідалися від селян, що Кам'янець у більшовицьких руках. Сотня, в якій воював М. Андрусак, звернула на південь і вночі перейшла в селі Манівці ріку Смотрич і подалася до Волочиська²³. 21 листопада вояки прибули на станцію Фридрихівку, де перебували військові частини Армії УНР та балаховичівці. “На Сході чимраз більше чуто постріли, говорили, що бій іде під Чорним Островом. Пізно ввечері прибув до сотні полковник Дилецький та забрав свого сина-юнака, очевидно ситуація була складна. На другий день прибула до Волочиська також Юнацька школа (тобто 2-га і 3-тя піші, кінна та гарматна сотні, решта кулеметників). Однак іншого виходу, як перейти Збруч та зложити зброю в руки поляків вже не було”²⁴, – згадував М. Андрусак.

22 листопада 1920 р. в околицях Підволочиська, окремі частини Армії УНР склали зброю. М. Андрусак, переодягнувшись у селянське вбрання, щоб уникнути інтернування в польські табори, подався до рідного села²⁵. Юнацьку школу інтернували у Ланцут, згодом перевели до Вадовиць, де до 1923 р. здійснено три випуски хорунжих піхоти і кінноти²⁶.

Повернувшись додому, Микола Андрусак продовжив навчання у Львівській академічній гімназії (1921–1923) та Університеті Яна Казимира (1923–1928)²⁷. 18 березня 1931 р. він отримав звання доктора філософії на підставі праці “Jozef Szumlanski: Pierwszy Biskup Unicki Lwowski (1667–1708)”²⁸. Активно співпрацював з комісіями НТШ як історик і бібліотекар.

З 1935 р. М. Андрусак вступив до товариства “Молода Громада”²⁹, яке об'єднувало ветеранів УГА та Армії УНР, що перебували в Галичині. Члени товариства організовували військово-історичні лекції, святкування проголошення ЗУНР (1 листопада) та Акту злуки (22 січня), зеленосвяточні походи на могили січовиків³⁰. З товариством співпрацював Видавничий кооператив “Червона Калина”, заснований 1921 р. у Львові вояками УСС і УГА з метою збирати і налагодити видання матеріалів, спогадів, документів до історії національно-визвольних

змагань. Його очолювали відомі старшини С. Шухевич, М. Матчак, Л. Лепкий, О. Навроцький та ін. Кооператив видавав воєнно-історичний місячник “Літопис Червоної Калини” (1929–1939) та “Історичний Календар-альманах Червоної Калини” (1922–1939), на сторінках яких друкувалися хроніки-літописи бойової слави конкретних полків, бригад та куренів, спогади про вирішальні бої або окремі епізоди військових операцій, біографічні матеріали³¹. Дописувачами журналів були Т. Коструба, В. Січинський, О. Терлецький, І. Крип’якевич, О. Думін, В. Кучабський, І. Карпинець, В. Левицький. Роздуми про фронтові дороги Галицької армії в 1919–1920 рр. та Кам’янецької пішої юнацької школи опублікував і Микола Андрусак (“Із стрілецьких споминів”, “В юнацькій школі: Після трагедії УГА”, “Останній відступ”, “Серед останків УГА: (Спомини)”, “Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 р.”)³².

У рецензійній статті “Як прийшло до чортківського пролому” М. Андрусак проаналізував книгу Антіна Крезуба (Осипа Думіна) “Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 рр.” (Львів, 1933) та зазначив, “що з неї читач не може довідатися, хто був ініціатором червеної офензиви і кому треба завдячити “чортківському пролому”³³. Проаргументувавши, М. Андрусак прийшов до висновку, що і О. Греків, і В. Курманович “наклонювали Омеляновича-Павленка, щоби Галицька Армія йшла до протинаступу; ними спонуканий рішився останній на цей крок у хвилині, коли обох перших не було в Начальній Команді. Але виконавцями пляну наступу на Ягольницю і Чортків були: Льобковіц (може і Льонер), Бізанц, Вольф і Дибуляк”³⁴.

Молодий історик активно публікувався у львівському “Ділі”³⁵, головним редактором якої у 1927–1939 р. був Василь Мудрий (заступник голови Українського національно-демократичного об’єднання), та суспільно-політичному і літературно-мистецькому щомісячному журналі “Вістник”, редактором і видавцем якого був Дмитро Донцов³⁶.

Прихід радянської влади М. Андрусак зустрів неоднозначно. За пропозицією ректора Михайла Марченка його призначили проректором по навчальній частині Львівського державного університету (26 жовтня – 15 грудня 1939 р.), пропонували зайняти посаду директора Інституту історії України при Львівській філії АН УРСР. Проте, згадавши публікації у “Вістнику”, компартійні керівники кваліфікували політичні й ідеологічні симпатії історика як відверто націоналістичні та відмовили йому в новій керівній посаді. Зрештою, й сам М. Андрусак не бачив можливостей для академічної кар’єри за нових обставин. Відчуваючи реальну небезпеку арешту, наприкінці грудня 1939 р. він перебрався до Кракова, де зустрівся з письменницею Оленою Телігою та поетом, діячем націоналістичного руху Олегом Кандибою-Ольжичем³⁷. Від імені ветеранів УГА М. Андрусак виголосив 4 вересня 1940 р. прощальне слово на похороні Президента Національної Ради ЗУНР Євгена Петрушевича в Берліні³⁸.

З 1944 р. історик проживав у Празі, Мюнхені, Нью-Йорку, Бостоні, Акроні³⁹. В останні роки життя опублікував у історично-краєзнавчих збірниках діаспори низку студій, присвячених ЗУНР та українсько-польській війні 1918–1919 рр.⁴⁰ Вважаємо за доцільне залучити військово-історичну спадщину Миколи Андрусак до сучасних історіографічних студій Українських визвольних змагань першої половини ХХ ст. У нагоді дослідникам може стати розвідка М. Андрусак “Історіографія українських державних змагань у 1917–1921 рр.”⁴¹ (ймовірно, написана наприкінці 1941 р.)

та зібрана ним “Бібліографія до історії українських визвольних змагань”⁴². У рукописі, збереженому в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, проаналізовано перші спроби організації систематичних історичних розглядів української революції й державного будівництва в 1917–1921 рр., бібліографічні реєстри, джерела та історичні нариси видані у Західній Україні та УРСР, а також за кордоном (Берлін, Варшава, Відень, Париж, Прага).

- ¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАУЛ). – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 1 (Свідчення, довідки, записки книжки та інші особисті документи Андрусяка Миколи. 1913–1939). – С. 1; *Андрусяк М.* Автобіографія (вересень 1932) / Публ. Л. Тиміш // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2000. – Вип. 4. – С. 468; *Герасимова Г.* Андрусяк Микола Григорович // Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник / Серія “Українські історики”. – Київ, 2004. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 10.
- ² *Андрусяк М.* Автобіографія. – С. 469.
- ³ ЦДАУЛ. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 8; *Андрусяк М.* Автобіографія. – С. 468; *Його ж.* З минулого Золочівщини // Золочівщина: її минуле і сучасне. – Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. – С. 83.
- ⁴ *Його ж.* В юнацькій школі: Після трагедії УГА // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 10. – С. 18–20; *Його ж.* Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 12. – С. 7–8; *Його ж.* Серед останків УГА: (Спомини) // Історичний Календар-Альманах Червоної Калини на 1932 рік. – Львів, 1931. – С. 113–115; *Його ж.* Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 року // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 1. – С. 17; *Його ж.* Із стрілецьких спогадів // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – № 5. – С. 9–10.
- ⁵ *Його ж.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки // Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історично-мемуарний і літературний збірник / Ред. Б. Гошовський. – Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней: Видання Комітетів Зборівщини, 1985. – С. 150.
- ⁶ *Його ж.* З минулого Золочівщини // Золочівщина: її минуле і сучасне. – Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. – С. 83–84.
- ⁷ *Його ж.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки. – С. 150.
- ⁸ *Його ж.* З минулого Золочівщини // Золочівщина: її минуле і сучасне. – Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. – С. 84–85.
- ⁹ *Його ж.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки. – С. 151.
- ¹⁰ *Його ж.* Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 р. // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 1. – С. 17.
- ¹¹ Там само. – С. 17; *Його ж.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки. – С. 151.
- ¹² *Його ж.* Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 р. // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 1. – С. 17; *Його ж.* Серед останків УГА: (Спомини) // Історичний Календар-Альманах Червоної Калини на 1932 рік. – Львів, 1931. – С. 113.
- ¹³ Там само. – С. 114; *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 290–291; *Ковальчук М.* Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння. – Київ: Темпора, 2006. – С. 78–85.
- ¹⁴ *Андрусяк М.* Серед останків УГА: (Спомини) // Історичний Календар-Альманах Червоної Калини на 1932 рік. – Львів, 1931. – С. 115.
- ¹⁵ *Його ж.* В юнацькій школі: 1. Після трагедії УГА // Літопис Червоної Калини. – 1931. – № 10. – С. 18; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Київ, 2007. – С. 357.

- ¹⁶ *Свтимович В.* До історії Кам'янецької спільної юнацької школи // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 4. – С. 4–6; *Миронович М.* Спільна військова юнацька школа // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 2. – С. 3–5; *Яськевич С.* Кілька поправок до історії “Кам'янецької Спільної Юнацької Школи” // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 7/8. – С. 28.
- ¹⁷ *Андрусак М.* Микола Шаповал: Галичина // Україна (Париж). – 1949. – № 2. – С. 85.
- ¹⁸ *Його ж.* Ще про юнацьку школу // Літопис Червоною Калини. – 1936. – Ч. 6. – С. 4–5; *його ж.* Микола Шаповал: Галичина // Україна (Париж). – 1949. – № 2. – С. 85; *його ж.* В юнацькій школі: Після трагедії УГА // Літопис Червоної Калини. – 1931. – № 10. – С. 19.
- ¹⁹ Там само. – С. 18–19.
- ²⁰ Там само. – С. 19.
- ²¹ Там само. – С. 20.
- ²² *Його ж.* Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – № 12. – С. 7; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – Київ, 2007. – С. 298.
- ²³ *Андрусак М.* Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – № 12. – С. 7.
- ²⁴ Там само. – С. 7–8.
- ²⁵ *Його ж.* Микола Шаповал: Галичина // Україна (Париж). – 1949. – № 2. – С. 85; *його ж.* Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – № 12. – С. 8.
- ²⁶ *Свтимович В.* До історії Кам'янецької спільної юнацької школи // Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 4. – С. 6; *Колянчук О.* Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). – Львів, 2000. – С. 61–84.
- ²⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13; 14–24; 44–53.
- ²⁸ Там само. – Арк. 91.
- ²⁹ Там само. – Арк. 119; Спр. 9. – Арк. 38 зв.
- ³⁰ Енциклопедія українознавства. Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1640–1641; *Чайківський Б.* “Фама”. Рекламна фірма Романа Шухевича. – Львів: Видавництво “Мс”, 2005. – С. 37–60; Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали / Упоряд. Галайчак Т., Луцький О., Микитів Б. та ін. – Т. I (1939–1953). – Київ, 1995. – С. 708.
- ³¹ *Передирій В.* Видання “Червоної Калини” (1922–1939): Історико-бібліографічне дослідження / Відп. ред. Є. Наконечний. – Львів, 2004. – С. 17–47.
- ³² *Андрусак М.* В юнацькій школі: 1) Після трагедії УГА; 2) Останній відступ // Літопис Червоної Калини. – 1931. – № 10. – С. 18–20; 1930. – № 12. – С. 7–8; *його ж.* Из стрілецьких спогадів // Там само. – 1930. – № 5. – С. 9–10; *його ж.* Стрілецька вандрівка 1 січня 1920 року // Там само. – 1931. – № 1. – С. 17; *його ж.* Серед останків УГА: (Спомини) // Історичний Календар-Альманах “Червоної Калини” на 1932 р. – Львів, 1931. – С. 113–115.
- ³³ *Його ж.* Як прийшло до чортківського пролому // Історичний Календар-Альманах “Червоної Калини” на 1936 р. – Львів, 1935. – С. 106.
- ³⁴ Там само. – С. 111.
- ³⁵ *Його ж.* До ревеляцій про Чортківський пролом і червневу офензиву УГА // Діло. – 1936. – Ч. 45. – 28 лютого; Ч. 46. – 29 лютого; *його ж.* Галицьке москвофільство і Талергоф // Діло. – 1933. – Ч. 201. – 3 серпня; Ч. 202. – 4 серпня; *його ж.* “Весна народів”. Галицькі українці // Діло. – 1933. – 12 травня.
- ³⁶ *Його ж.* Хто деправує молодь? // Вістник (Львів). – 1938. – Т. 2. – № 6. – С. 447–451; *його ж.* Як зловлено Юрка Тютюнника? // Там само. – Т. 1. – № 3. – С. 228–230; *Никон Немирон.* Генерал Мирон Тарнавський [некролог] // Вістник. – 1938. – Т. 3. – Кн. 9. – С. 673–675; *його ж.* На галицькому загумінку // Вістник. – 1938. – Т. 2. – № 5. – С. 369–371;
- ³⁷ *Ясь О.* Микола Андрусак – історик та публіцист: матеріали до біографії // Молода нація. – Київ: Смолоскип, 2003. – № 3 (28). – С. 256–257.
- ³⁸ *Турчин А.* Євген Петрушевич // Надбужанщина. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1994. – Т. 3. – С. 513.
- ³⁹ *Тиміш Л.* Микола Андрусак: матеріали до біографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2000. – Вип. IV. – С. 466–467.
- ⁴⁰ *Андрусак М.* Зборівщина в часі Першої світової війни та Західно-Української Народної Республіки // Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи. Історично-мемуарний і літературний збірник / Ред. Б. Гошовський. – Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней: Видання

Комітетів Зборівщини, 1985. – С. 134–154; Андрусяк М. З минулого Золочівщини // Золочівщина: її минуле і сучасне. – Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. – С. 83–86.

⁴¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). – Ф. 4465 (Колекція документів і матеріалів українських емігрантських установ, організацій та різних осіб). – Спр. 377 (Стаття М. Андрусяка “Історіографія українських державних змагань у 1917–1921 рр.”). – 42 арк.

⁴² ЦДІАУЛ. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 57 (Бібліографія до історії визвольних змагань). – 98 арк.

Maryna Cheban. MYKOLA ANDRUSIAK AS THE PARTICIPANT AND CHRONOLOGER OF THE UKRAINIAN LIBERATION STRUGGLE

The article reconstructs the lesser known period of Mykola Andrusiak's biography, when served in the ZUNR military forces. It analyzes historical studies and memoirs of the historian and explores his political and civic engagement during the Interwar period.

Key words: *Mykola Andrusiak, the ZUNR, the Ukrainian Galician Army, history.*